

Конституційне право зарубіжних країн

УДК 342.511

Пастух Олег Володимирович

студент

Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Пастух Олег Владимирович

студент

Института подготовки кадров для органов юстиции Украины

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Pastuh Oleg

Student of the

Institute for the Training of Personnel for the Judiciary of Ukraine of the

Yaroslav Mudryi National Law University

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

ИНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА СОЕДИНЕННЫХ ШТАТОВ

АМЕРИКИ

INSTITUTE FOR THE PRESIDENCY OF THE UNITED STATES OF

AMERICA

***Анотація.** У статті досліджено особливості інституту президентства США. Висвітлено процес розвитку цього інституту, його теоретично-правові засади.*

***Ключові слова:** Сенат, право вето, кворум, лідер, поправки до Конституції.*

***Аннотация.** В статье исследованы особенности института президентства США. Освещен процесс развития этого института, его теоретико-правовые основы.*

Ключевые слова: *Сенат, право вето, кворум, лидер, поправки в Конституцию.*

Summary. *The article examines the features of the US Presidency Institute. The process of development of this institute, its theoretical and legal principles is covered.*

Key words: *Senate, veto right, quorum, leader, amendments to the Constitution.*

Постановка проблеми. Інститут президентства – широко поширене явище в сучасному світі. Поява такого явища супроводжується зростанням інтересу до походження, освіти, сильних та водночас слабких сторін президента. Варто зазначити, що жоден політичний інститут не вплинув на хід світової історії в ХХ столітті настільки глибоко, як президентський інститут США.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічну і теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних вчених, що мають відношення до історії і теорії становлення і розвитку президентської влади в світі. Дослідженням питання інституту президентства займалися такі вчені-правознавці, як : В. Міхальов, М. Дюверже, М. Шугарт, Дж. Кейрі, Дж. Сарторі. США – держава, де практично з самого початку його утворення існувала президентська форма правління «республіканського короля на час». Тому доцільно розглядати інститут президентства саме на основі американської моделі.

Формулювання мети статті та завдань. Мета статті – висвітлення особливостей функціонування інституту президентства в США, зокрема обрання президента, його повноваження, взаємовідносини із законодавчими органами, терміни перебування при владі. Форми правління визначаються історичними особливостями та політичними традиціями. Необхідним є вирішення таких завдань:

- дослідження генези інституту президентства в світовій практиці;
- визначення співвідношення інститутів президентства і політичного лідерства;
- аналіз закономірностей і особливостей процесу політичної модернізації;
- визначення ступеня ефективності інституту президентства.

Виклад основного матеріалу. У даний час США - це батьківщина сучасного інституту президентства - є світовою наддержавою, законодавцем мод в політиці, економіці та інших сферах життя. З історії відомо, що інститут президентства зіграв видатну роль у здійсненні модернізації американського суспільства, а винайдена батьками-засновниками країни президентська форма правління сприяла становленню і розвитку феномена західної демократії.

Багато розвинених країн Заходу запозичили і успішно адаптували до місцевих умов і власним політичним системам інститут президентства. Приклади Франції, Німеччини, Італії, Австрії, Фінляндії та інших країн яскраво демонструють життєздатність та ефективність даного інституту, що охоплюється у різних режимах різним об'ємом функціональних повноважень.

Термін «президент» у перекладі з латинського означає «той, що сидить попереду». В античні часи президентами називали головуєчих на різних зібраннях. Від цього первинного значення слова «президент» згодом виникла така посада, як, наприклад, президент сенату [2].

Спочатку слово «президент» з'явилося в «Статтях конфедерації», де мова йшла про голову Комітету штатів (органу, що здійснював обов'язки уряду в перервах між сесіями Конгресу). І лише Конституція 1787 року проголосила президента главою виконавчої влади та держави в цілому [1].

Після довгих дебатів серед творців американської Конституції запанувало уявлення про те, що вища виконавча влада повинна бути єдиною, тобто зосередитися в руках одного, а не кількох посадових осіб. Таким

чином, в побудові федеральної виконавчої влади США спочатку затвердився принцип єдиноначальності. Глава федеральної виконавчої влади в країні став іменуватися, згідно з Конституцією, Президентом Сполучених Штатів Америки. Таке найменування глави держави було пов'язано не тільки з тим, що президент асоціювався з республіканською формою правління, але і з тим, що в ряді американських штатів в той час глави виконавчої влади називалися президентами, а не губернаторами.

У результаті США стали першою країною в світі, де виникла посада президента, що об'єднала в одній особі главу держави і главу уряду. На відміну від інших держав того часу, де виконавча влада повсюдно мала монархічний, спадковий характер, в США главу держави стали обирати в ході загальних виборів. Першими пішли за прикладом США у встановленні президентської системи правління країни Латинської Америки..

Вже в першій половині XIX століття під впливом могутнього північного сусіда в багатьох південноамериканських країнах був заснований пост президента. У Європі еталоном державного устрою стала Великобританія. Однак найбільше поширення модель президентського правління отримала в Африці. Цей процес почався з кінця 50-х - початку 60-х рр., і в даний час на чолі майже всіх африканських країн стоять президенти. Показово, що встановлення поста президента відбувалося не тільки в капіталістичних і країнах, що розвиваються, а й у ряді колишніх соціалістичних держав, таких, як Соціалістична Федеративна Республіка Югославія, Чехословацька Соціалістична Республіка, Соціалістична Республіка Румунія, Корейська Народна-Демократична Республіка.

Варто зазначити, що найбільший обсяг повноважень президент США має як голова виконавчої влади. В цій якості він керує величезним виконавчим апаратом, призначає «за порадою та за згодою Сенату» всіх посадовців США, посади яких передбачені Конституцією та законом, якщо в самій Конституції не передбачено інший порядок їх призначення. В двох

випадках президент має право самостійного, без «поради та згоди Сенату», призначення посадових осіб: якщо таке право прямо надане йому законом та якщо вакансія відкривається в період між сесіями Конгресу – на термін до закінчення найближчої сесії [3].

Порядок звільнення посадових осіб США не прописаний у Конституції. На практиці воно здійснюється президентом одноособово, якщо в законі прямо не передбачено іншого.

Як глава виконавчої влади, президент має право вимагати від керівника кожного міністерства письмової думки щодо будь-якого питання його компетенції [3]. Таким чином, ще раз підкреслюється, що уряд в США не є вищим органом виконавчої влади, вищим органом виконавчої влади є президент. Голови департаментів можуть лише висловлювати свою думку з питань, віднесених до їх відома, таким чином виступаючи радниками президента. Всі рішення у питаннях його компетенції приймаються президентом одноособово.

Серед іншого, президент має право накладати відкладальне вето на законопроекти Конгресу. Якщо президент мотивованим посланням відмовляє в затвердженні законопроекту або резолюції, схвалених обома палатами конгресу, то таке вето може бути подолане лише якщо законопроект або резолюцію підтримає кваліфікована більшість конгресменів обох палат.

Носій судової влади – Верховний суд – формується сумісно президентом та Конгресом. Члени Верховного суду призначаються президентом «за порадою та за згодою Сенату», тобто за схвалення двох третин присутніх сенаторів за наявності кворума.

Американська модель правління має низку рис, які сьогодні розглядаються як класичні риси президентської республіки. Серед них, зокрема, такі:

- голова держави обирається всенародно (з залученням колегії вибірників);
- терміни повноваження голови держави та законодавчого органу фіксовані та неоднакові;
- новообраний президент має прерогативу призначення уряду та визначення його складу;
- президент має певні права у законодавчій сфері, передусім право вето.

Досить цікавим є те, що на останніх президентських виборах (листопад 2008 р.) після тривалої перерви переміг представник Демократичної партії Барак Обама - перший в американській історії афроамериканський глава держави. Як лідер опозиції до курсу правлячих в той період (січень 2001 - січень 2009 р.) республіканців він здобув переконливу перемогу. За нього проголосувало 52,68% виборців. Він переміг у 29 штатах, в тому числі таких великих і економічно розвинених, як Каліфорнія, Нью-Йорк, Іллінойс.

Глава держави недоторканий: його не можна заарештувати і піддати кримінальному переслідуванню до тих пір, поки він не буде відсторонений від посади у відповідності з імпічментом. По американському законодавству імпічмент являє собою особливу процедуру відсторонення від посади президента, а також деяких інших посадових осіб (міністрів, послів, федеральних суддів). На військовослужбовців та депутатів це положення не поширюється. В американській конституційній практиці було всього три випадки застосування цієї складної процедури відречення президента від посади, але жодна з них не була доведена до кінця (останній раз у 1998-1999 рр. щодо Б. Клінтона). У 1974 р. Ніксон сам добровільно пішов у відставку, не чекаючи імпічменту.

Щодо Кабінету президента США, то він складається з міністрів (глав департаментів), які відповідно до Конституції України призначаються президентом «за порадою і за згодою» сенату. Сенат має схвалити призначення президента на вищі державні посади більшістю в 2/3 голосів.

Однак такий контроль з боку сенату не носить політичного характеру - перевіряються лише компетентність і моральне обличчя кандидатів, і не залежить від результату виборів. Як показує політична практика США, відмови в схваленні з боку сенату бувають надзвичайно рідко, навіть у тому випадку, коли уряд формується однією партією, а більшість у парламенті належить іншій.

Чіткої структури кабінет не має. При ньому функціонує кілька рад: національної безпеки, з економічних справ, з природних ресурсів і проблем навколишнього середовища, але внутрішньої і зовнішньої торгівлі, по людських ресурсах. Головою цих рад є президент. Проте в кожному з них є свій тимчасовий голова, призначений президентом, який і керує роботою. Поради розробляють основні напрями політики і консультують президента. У США більшість керівників урядових відомств іменуються секретарями. Назва «державний секретар» служить для позначення посади міністра закордонних справ, а саме відомство зовнішніх зносин іменується Державним департаментом. В кінці 2001 р. після трагічних подій 11 вересня введена відповідальна посада члена уряду - керівника департаменту внутрішньої безпеки.

Варто наголосити на тому, що загальний характер положень Конституції, складний механізм прийняття владних рішень, який потребує досягнення згоди вищих федеральних органів (у сучасній правовій літературі Конституція США, до речі, визначається навіть як «запрошення до боротьби» між трьома гілками державної влади) часто викликали критику й реформаторські пропозиції. Однак усе це залишається на рівні дискусії й не змінює по суті американського варіанта поділу влади. Взаємовідносини гілок влади завжди перебували у прямій залежності від реальних політичних, економічних, соціальних відносин, від стану американського суспільства в цілому. На думку В. Вільсона, протягом 200 років механізм поділу влади

функціонував завдяки здатності до пристосування й мінливості «під тиском життя».

Політологи вважають, що в суспільствах, які не мають глибоких демократичних традицій, президентська форма правління може сприяти авторитаризму, корупції й політичній нестабільності [2].

Орієнтація на модель президентської республіки, поєднана з дисбалансом у механізмі поділу влади та специфічними соціально-політичними умовами, призводить до появи так званої «суперпрезидентської» форми правління. Вона передбачає не лише значні повноваження президента, закріплені текстами конституцій, але й реальне панування глави держави на практиці. Низка латиноамериканських конституцій уповноважує президента «уособлювати націю» або ж проголошує його «верховним главою нації». Такий конституційний статус президента вже передбачає його безумовне верховенство в системі найвищих органів державної влади й управління.

Важливим чинником, який значно підсилює вагому роль президента в «суперпрезидентській» республіці, є його значні надзвичайні повноваження, які можуть бути ефективно використані практично в будь-яких критичних ситуаціях, починаючи від міждержавного конфлікту й закінчуючи внутрішніми заворушеннями. Причому діапазон використання президентом його надзвичайних повноважень набагато ширший, аніж у президентській республіці й застосовується частіше й ефективніше, ніж в інших регіонах.

Таким чином можна сказати, що «суперпрезидентська» форма правління в сучасних умовах – це фактично незалежна, неконтрольована на практиці законодавчою або судовою владою система державного управління, основною рисою якої є гіпертрофована президентська влада.

Також статус президента змінився під впливом декількох поправок, це - XII, XX, XXII та XXV[1]. Деякі з них змінили статус президента неістотно, наприклад, XXIII поправка всього лише відновила принцип справедливості,

наявність якого у демократичній державі є обов'язковим. Вона встановила, що на президентських виборах Вашингтон повинен бути представлений в колегії вибірників таким же числом вибірників, яким представлений найменш населений штат. Таким чином, Вашингтон, округ Колумбія, в цьому відношенні був прирівняний в правах до решти штатів.

Деякі поправки мали вирішальне значення і для статусу президента, і для збереження демократичних цінностей, наприклад, XXII поправка. Слід підкреслити і вагомість своєчасності прийняття поправок. Так, хоча необхідність припинити порушення звичаю, спрямованого на забезпечення демократії та заборона президентам обіймати посаду більш ніж два строки поспіль була зрозуміла багатьом американцям і тоді, коли Ф. Рузвельта обирали втретє та вчетверте, проте це питання не підіймалось коли загроза для США та всього світу була настільки значною, що необхідність прийняття змін для торжества демократії здавалося дрібницею.

Висновок. Таким чином, можна прийти до висновку, що повноваження президента США дуже широкі. Він володіє значними засобами впливу на Конгрес, зовнішньополітичними повноваженнями та іншими. Вагоме значення в визначенні статусу президента зіграли поправки до Конституції США, які закріпили низку правових звичаїв, потреба у регламентації яких законодавчо стала нагальною. Поправками до Конституції США було заповнено ряд прогалин в питаннях процедури обрання президента та порядку заміщення його посади в разі дострокового припинення повноважень, строків обрання президента, що існували в тогочасній політико-правовій системі США і невизначеність яких призводила до загострення політичної кризи в державі та вела до нестабільності. Тож, залишаючись у рамках своїх конституційних повноважень, президент може активно використовувати весь потенціал своєї посади і ефективно вирішувати багато нагальних проблем суспільного розвитку.

Література

1. Конституція Сполучених Штатів Америки / Тіндалл Д. Б. Історія Америки // Джордж Браун Тіндалл, Дейвід Е. Шай; пер. з англійської: Людмила Притула, Галина Сташків, Олександра Щур. - Львів: Літопис, 2010. – С. 848-859.
2. Сахаров Н.А. Інститут президентства в сучасному світі. - М: Юридична література, 1994. – 176 с.
3. Шаповал В. М. Конституція і виконавча влада / Шаповал В. М. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 80 с.